

shug‘ullanuvchi ba’zi yolg‘onni ko‘p gapiradigan kattalar orasida ulg‘ayib borayotgan yoshlar, ulardan yolg‘onchilik kasalligini yuqtiradi. Bu kasallikning oldi olinib, tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatilmasa, bu illat niholdek nozik bo‘lgan bola xarakteriga o‘rnashib qoladi va yomon oqibatlarga olib keladi.

Bola tarbiyasi hamma uchun ahamiyatli masalalardan. Chunki, bolani yoshlikdan qayoqqa yetaklasang o‘sha tomonga ketaveradi. Shuning uchun ularning fikrlash qobiliyatini ustirish uchun ibratli hikoyalardan aytib, o‘qib berish kerak. Avvalo bunday ishlarda bola qalbiga yo‘l topa olishlik eng asosiy vazifa hisoblanadi.

Bola yoshligida hamma narsaga havas qiluvchi, o‘zidan kattalarga taqlid qiluvchi bo‘ladi. Ba’zan kattalarning yomon qiliqlarini o‘zlashtirishga ulgurgan bo‘ladilar. Bola xarakteriga xos bunday xususiyatlar tarbiyada keng ildiz otgan, uni ko‘proq oiladagi to‘g‘ri tarbiya va o‘rinli, asosli tanbehlar, ibratomuz ugitlar zamirida ulg‘aytirsak, bu illatni asta-sekin yo‘qotish mumkin. Ammo biz kattalar ba’zida erkalanib yolg‘on gapirib kelgan bolalarga befarq qaraymiz: bunday qusurlarga «shunchaki kamchilik» yoki «hali bola-ku» degan tushuncha bilan yondashmasligimiz kerak. Aks holda ana shu yuqoridagi «shunchaki kamchilik»lar qimmatga tushadi[2].

Oila a’zolari o‘rtasida nutq odobi masalasi g‘oyat muhim masaladir. Biroq bu ishni amalga oshirishda, birinchi galda ota-onalarning o‘zlari namuna ko‘rsatib, sof ona tilida so‘zlashishlari lozim. Ma’lumki, «sen» va «siz» so‘zlari ham bir og‘izdan chiqadi. Baliq suv bilan tirik deganlaridek, odam odam bilan hayotdir. Buning asl ma’nosida odamlarning o‘zaro muloqotidagi aloqa qurolining ijtimoiy sifatleri yotadi. Binobarin, muomala-munosabatda nutq madaniyatiga rioya qilgan holda, mazmunli hamda ravon so‘zlay olish naqadar ulug‘vorlikdir. O‘z navbatida, har bir odam muloqotda sezgirlik, ziyorlik, hozirjavoblik, ibolilik, iffatlik namunasini ko‘rsata olishi boshqalar nigohi qarshisida xushsurat timsol yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sharaffitdinov, A., & Yusupov, U. (2022). The opportunities of educating morality for children through samples of folklore. Eurasian Scientific Herald, 5, 65-68.
2. Sharofitdinov, A., & Umidjon, Y. (2022). SHAXSIY KAMOLOTDA ART-TERAPEVTIK MASHQLAR. Журнал Педагогике и психологии в современном образовании, 2(3).

BUZG‘UNCHILIKDAN BUNYODKORLIKKA

Ravshanov Olim Ahmedovich

Psixologiya kafedrasi katta o‘qituvchi:

Qarshiboyeva Maftuna Tog‘ay qizi

Psixologiya fakulteti 321-21- guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada insonning bolalalik davridagi o‘ziga xos bo‘lgan xislatlaridan biri, buzg‘unchilik va bunyodkorlik tabiatining vujudga kelishi, faol namoyon bo‘lishi va bunyodkorlikni shakllantirish yo‘llari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Buzg‘unchilik, bunyodkorlik, intellekt, kreativ, konstruktorlik, dastur, texnologiya.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev boshchiligida Respublika rahbariyati va hukumati olib borayotgan tinchliksevarlik, xalqparvarlik, siyosati barcha soxalar bilan birga maktabgacha ta’lim muassasalari faoliyatini tubdan islox qilish ularni rekonstruksiya dan chiqarish uchun ustuvor zamin bo‘lib hizmat qilmoqda. Buning isboti sifatida shuni e’tirof yetish yetarliki, "2017-2022-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari

to'g'risida"gi Qarori ayni paytda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish uchun dasturiy hisoblanadi [1].

Qarorda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga sifatli tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya dasturlari va texnologiyalarini tadbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratishi ko'zda tutilgan bo'lib aziz farzandlarimizga bo'lgan munosabatni tubdan o'zgartirishga amaliy xizmat qiladi [1]. Shunga ko'ra maktabgacha ta'lim tashkilotlarida murg'ak qalblarga ta'lim tarbiya berayotgan tarbiyachilarning oldilarida eng muhim vazifalaridan biri ham bolalarning bunyodkorlik hislarini, ijodkorlik va kreativlik ko'nikmalarini tarbiyalash va shakllantirish, qolaversa tabiat yaratgan boyliklardan oqilona foydalanish ruhida rivojlantirishdan iborat bo'lmog'i lozim.

Bolalarda insonlarga xos bo'lgan bunyodkorlik tabiyati juda faol namoyon bo'ladi. Hali bir yoshiga to'lmagan bola shijoat bilan bir-biriga kubiklarni ursa – demak unda quruvchiga xos bo'lgan xususiyatlar mavjud ekanligidan dalolat beradi. Axir u o'zicha hech nimadan nimadir yaratyabdi.

Uning no'malum harakatini qo'llab-quvatlash quruvchilik ijodining chegaralarini kengaytirish – bu ota-onaning vazifasidir [4].

Albatta nimanidir qurushdan oldin bola atrofida ko'rganlarini buzishga va qulatilishga o'rganadi eng "buzg'unchilik" davri bolalarda 1 yoshdan keyin boshlanadi va 2 yoshgacha davom etadi. Bu davrda bolalar qo'lidagi hamma narsa huddi "yonganday" [2] bo'ladi, onalar ro'zg'ordagi kerakli narsalarning siniq bo'laklarini har kuni terib olib, tushkunlikka tushadilar. Lekin bolalar shu davrda ham o'zining qarashicha bunyodkor bo'ladilar. Siz, bolalaringizga tanbex berishdan oldin yaxshilab o'ylab ko'ring! Onasining etiborsizligidan kubiklardan piramida yoki uycha qurolmagach, u hozircha zo'r bajarilayotgan buzgunchilik ishi bilan shug'ullanadi, ya'ni – buzadi va metodik tarzda yerdagi bo'laklarni toptaydi, kichik mayda qisimlargacha bo'lib tashlaydi, hozirgina sovg'a qilingan juda qimmat bo'lgan mashinani, gultuvakda o'stirilgan xashamdor palmangizni butalab tashlaydi, bola albatta hech kimga ziyon yetkazishni istamaydi va yomon niyyatsiz harakat qiladi. Bu vaqtda u bunyod etadi, yangi voqelikni yaratadi, o'zining harakatlari bilan narsalarning odatiy joylashuvini o'zgartiradi [3]. U o'sha o'zgarishni sezib hosil bo'lgan effektdan xursand va mag'rur bo'ladi! Va albatta bola o'ziga nisbatan maqtovlarni kutadi. Nobut bo'lgan gul yoki yirtilgan kitobcha uchun maqtovlarga albatta loyiq emas, lekin ota-onalar arzimagan buzg'unchiliklar uchun sabir qilishiga to'g'ri keladi. Mayda buzgunchiliklar to'xtamasa ham ota-onalar baribir sabir qilishlari maqsadga muvofiqdir.

Qanchalik bola bu murakkab davrda tinmasa, shunchalik kelajakda uning bunyodkorlik faolligi baland bo'ladi. Sizning farzandingizning bunday izlanishlar va chegarasiz qiziquvchanlik davrini kam yo'qotishlar bilan o'tkazish uchun, avvalo uning o'yin faoliyatini aniq aniqlab oling va xavfsiz bo'lgan turli xil predmetlar bilan ta'minlashingiz zarur [3].

Buni amalga oshirish uchun sizda quyidagi savol paydo bo'lishi mumkin: Buning uchun qanday o'yinchoqlar va konstruksiyalar kerak bo'ladi? Ba'zida shunday bo'ladi-ki, bolaga kattalarning materiallari bilan ishlash anchagina qiziqroq bo'ladi.

Oshxona jixozini o'rganishi uchun unga qarshilik qilmang. Bu eski kastrulka, kosa, yog'ochdan bo'lgan yashiklar, keraksiz latta, bo'sh bonkalar, har xil qutilar bilan toldirilgan bo'lishi mumkin. Bunday buyumlarni bir-biriga kiydirish, ochish, yopish mumkin bo'ladi. Faqat bolalarga hammasini birdaniga taklif qilmang, chunki ko'p buyumlar ichida qaysi biridan boshlashini bilmay ular o'zlarini yo'qotadilar. Har bir ona sezgir bo'lishi kerak, bolalar maxsus o'yinchoq to'plashdan ko'ra piramidani kastrulkalardan yoki poyezdni idishlar qopqoqlaridan osonlikcha qura olishadi. Lekin uyda albatta kubiklar, piramidalar, turli usullar bilan yig'ish mumkin bo'lgan plastmas konstruktorlar bo'lishi shart.

Qanday va nima uchun bolani konstruktorlikka o'rgatish kerak?

Uch yoshgacha bolalar maqsadi konstruktorklik qilishni bilishmaydi. Ikki yoshli bolaning fikrida u qurishni xohlagan predmetning obrazi emas, balki u ko'rib qolgan va o'ynashni xohlagan obraz bo'ladi. Shuning uchun xulosada u aniq hech nima ololmaydi. Uni oddiy konstruktorklik yo'llari bilan tanishtirish kerak: bir detalni boshqasiga qo'yib, detallarni bir-biriga yopishtirib, predmetni to'g'irlab biron bir ko'rinishni hosil qilishga yordamlashish lozim.

Uch yoshli bola berilgan materialdan yasash kerak bo'lgan narsaning obrazini tasavvur qila oladi. U oxirida qanday natijaga yerishishini biladi. Masalan, uy yoki samolyot qurishni o'ylab turib, u fikriga mos keladigan predmetlarni tanlaydi, qo'llab ko'radi, ta'savur qiladi, to'g'irlaydi, keraksizlarini tashlab yuboradi bu uning konstruktorkligi maqsadlilikidan dalolat beradi.

Agar sizning farzandingiz tezroq aqlan harakatlanishni o'rganishini xohlasangiz, sizning ishtirokingiz shunchaki zarur. "Sut tishlarining almashinuviga qadar bola taqlid qilishga urinadi, - degan edi buyuk faylasuf Rudolf Shteyner. – Bolaning 7 yoshgacha bo'lgan umri atrofda dunyoni tinimsiz takrorlash bilan bog'liq." [2].

Kubiklarni o'ynayotgan bolaga aniq bir narsani, masalan, moshinchani qurib berishni taklif qilmang. Bola bunday masalani qabul qilmaydi, chunki u qanday qilib uni bajarishni bilmaydi. O'zingiz u uchun qandaydir qiziqarli bo'lgan narsani qurib berishdan boshlang, va o'zingizning hamma harakatlaringizni tushuntirib bering. "Xohlaysanmi men kattakon minorani qurib beraman? Uni sen uchun nimadan qurib beray – kubiklardanmi yoki g'ishtlardanmi? Yaxshi kubiklardan quramiz. Oldin birinchi qavatni quramiz, keyin- ikkinchisini kichikroq qilib mana bu yeriga derazacha qilamiz. Yeshikchamiz qayerda bo'lishi kerak?" Bolangizning ko'z oldida siz vagonchalar, kabinalar qurishga tayyorsiz, mashinistga, uzoq dengiz sayohatining yo'lovchisiga yoki kapitaniga aylanasiz.

Gap shunda-ki, bolalarning har bir yoshidagi eng sevimli konstruktorkligi – bu uy qurish. Uy bo'lganda ham kichkinasi emas, qo'g'irchoqlar uchun mo'ljallangan kattakon – unga kirib derazasidan mo'ralab va eshiklarni yopib ichida yashirinsa bo'ladigan uychani qurishni istaydi. Yana bu uy ichida sevimli ertaklarini o'ynash qulay.

Bolaning uychasini nimadan qursa bo'ladi? Xohlagan qo'lostidagi buyumlardan – divan yostiqlaridan va bo'sh bo'lgan qutilardan, stullardan va choyshablardan ham foydalanish mumkin, eng oson bo'lgan usul – asosiy modulni turli-xil detallar bilan to'g'irlash, masalan oddiy stol. Stolning o'zi – bu uying asosi faqat eshik va deraza, balkon, ayvonchani va boshqalarni o'ylab topish qoldi xalos.

Yana o'yin davomida konstruktorklikni qo'llash mumkin. Masalan, bolangizga shuni taklif qiling: "Kel, ariqchaga cho'milishga borganday bo'lamizmi? Yo'lda esa baland tog'ni uchratamiz va undan yumalab tushamiz, endi davom etamiz. Mana daryochadan o'tish uchun ko'prikcha" [2]. Keyin daryochada cho'milib oldik va narigi qirg'oqda quyunchaning uychasini ko'rib qoldik va h.k... hikoyani boshqa hayvonlarning inini uchratib davom ettirish mumkin.

O'zingiz kamroq harakat qiling va yo'nalish beruvchi savollar bilan bolangizni harakatga undashingiz lozim.

Qanday qilib kresloni ("divanga") surish mumkin, uyni tomi tushib ketmasligi uchun? Daryochaning ko'prikchasi qanday uzunlikda bo'lishi kerak? Har daqiqada bolani yangi muammoga duchor qilib, uni o'ylashga chorlaysiz, va uning konstruktork fikrini rivojlantirasiz.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bola hayotida buzg'unchilik ham muhim ro'l o'ynaydi va unda bunyodkorlik, konstruktorklik xususiyatlarini va hatti-harakatini paydo qilish, rivojlantirish imkoniyati tug'iladi. Shuning uchun bolaga kichkinaligidan to'g'ri yo'nalish berish va u o'ynayotgan o'yinchoqlarini olib qo'yish emas, aksincha, unga bu predmetlarga nisbatan munosabatni o'zgartirish lozim. Mana shunday yondoshuv orqali boladagi buzg'unchilikni bunyodkorlikka yo'naltirish va unda mavjud bo'lgan qobiliyatlarini, qiziqishlarini shakillantirish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh.Mirziyoev. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. T, "O'zbekiston", 2017 y.

2. Штайнер Р.; "Воспитание ребенка. "М". Издательство, 1993.

3. Hasanboev J.X, To'raqulov X.A, Ravshanov O.A., Xushvaqtoev N.X. Milliy pedagogikamiz tarixiy ildizlari va barkamol avlod tarbiyasi. Uslubiy qo'llanma. Sam.Du bosmaxonasi., 2007 y.

4. V.Karimova. Milliy istiqloq g'oyasini xalqimiz ongiga singdirish omillari va vositalari. – T. "Ijod dunyosi nashriyot uyi", 2002.

DEVIANT XULQ-ATVOR SHAKLLANISHINING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK OMILLARI

Yusupov Umidjon Salim o'g'li

O'zMU Jizzax filiali psixologiya kafedrasida stajyor o'qituvchisi

Ermamatova Gulbahor Ne'matulla qizi

O'zMU Jizzax filiali yoshlar psixologiyasi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada deviant xulq-atvor va uning shakllanishining ijtimoiy-psixologik muammolari, deviant-xulq atvorni oldini olish bo'yicha oila maktab tizimining alohida o'rni ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: deviant faoliyat, me'yor va qoidalar, sabablar, omillar, qimmatli yo'nalishlar, shaxs shakllanishi, oila va maktab ta'limi.

Jamiyatda ro'y berayotgan zamonaviy ijtimoiy-psixologik deformatsiya deviant xulq-atvorning turli shakllarining o'sishiga va o'smirlarning noqonuniy xatti-harakatlarga jalb qilinishiga olib keladi. Ko'pgina o'smirlarning ongida me'yor va og'ish o'rtasidagi chegara xiralashgan, qadriyatlar yo'nalishining ijtimoiy va noqonuniy faoliyatga, umuman, jinoiy turmush tarziga siljishi kuchaymoqda. O'smirlarning ijtimoiy disadaptatsiyasi jarayoniga asoslangan deviant xulq-atvorning har xil turlari sonining o'sishi tobora keng tarqalib, jiddiy ijtimoiy muammoga aylanib bormoqda va chuqur ilmiy tushunishni talab qiladi. Axloqiy me'yorlardan chetga chiqadigan deviant xatti-harakatlar yoki xatti-harakatlar so'nggi o'n yilliklarda tez o'sib bormoqda va shoshilinch hal qilishni talab qiladi. Shu bilan birga, - o'smirlardagi xatti-harakatlarning buzilishining tabiati juda xilma-xil bo'lishi mumkin. Ko'pincha ular qonunga xilof harakatlar, mavjud talab va tartiblarga e'tibor bermaslik, ichkilikbozlik va ichkilikbozlik, sarsonlik, giyohvandlik va zaharli moddalarni iste'mol qilish, o'z joniga qasd qilish tendentsiyalarida namoyon bo'ladi. Deviant xulq-atvor shakllari o'zaro bog'liq va o'zaro bog'liqdir. Shunday bo'ladiki, bir salbiy hodisa boshqasini kuchaytiradi. Masalan, ichkilikbozlik bezorilik va ba'zi zo'ravonlik jinoyatlarini qo'zg'atsa, giyohvandlik orttirilgan jinoyatlarga olib keladi. O'smirlarning deviant xulq-atvori muammosi ko'plab ilmiy fanlar - falsafa, pedagogika va psixologiya, sotsiologiya va ijtimoiy ish nazariyasi, kriminologiya, tibbiyot va boshqalarni o'rganish chorrahasida joylashgan chegara hududidir. E'tibor bering, deviant xulq-atvor (lotincha deviatio - og'ish) - ijtimoiy, oilaviy, ta'lim sharoitlari va bolaning rivojlanishi va tarbiyasi, uning shaxsiy fazilatlarini va sharoitlari tufayli jamiyatda qabul qilingan huquqiy yoki axloqiy me'yorlar va qoidalardan chetga chiqish bilan bog'liq xatti-harakatlar, aloqa sohasi. Og'ish - bu nuqson emas, balki ijobiy fazilatlarini salbiy fazilatlar bilan almashtirish. «Me'yor» (lot. -norma) atamasining asosiy ma'nolaridan biri bu o'rnatilgan o'lchov, biror narsaning o'rtacha qiymati. Insonning asabiy jarayonlarining muvozanati (qo'zg'alish va tormozlash), inson xatti-harakatlarining jamiyatda o'rnatilgan me'yorlar va an'analarga muvofiqligi, ijtimoiy maqsadlarga bo'ysunish va ularga rioya qilish, shaxsiy maqsadlarga erishishning huquqiy vositalari va usullarini tanlash va boshqa bir qator belgilari. Shunday qilib, biz tanlagan yosh davriga oid me'yorda biz o'smirlarning bunday holatini tushunishimiz kerak, ularda quyidagi ko'rsatkichlar mavjud: shaxsiyat rivojlanishining barcha shakllarining yosh talablariga va o'z imkoniyatlariga muvofiqligi, intellektual qobiliyatlarning rivojlanishi, faoliyatning yetakchi turidagi